

Co dělají absolventi pedagogických oborů? Profesní mobilita učitelů a dalších pedagogických pracovníků¹

Jan Koucký, Martin Zelenka

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Středisko vzdělávací politiky

Redakci zasláno 15. 2. 2023 / upravená verze obdržena 2. 3. 2023 /
/ k uveřejnění přijato 3. 3. 2023

Abstrakt: V článku se zaměřujeme na rozbor některých často uváděných důvodů nedostatku učitelů v českém školství. Zejména pak na otázky, do jaké míry absolventi učitelských a pedagogických oborů nastupují do povolání odpovídajícímu jejich vystudovanému oboru a do jaké míry zůstávají učitelé a pedagogičtí pracovníci pracovat v oboru také v průběhu své celé profesní kariéry. Pro analýzu této problematiky využíváme údaje z různých mezinárodních (EU LFS, EU SILC, OECD TALIS) i národních databází (šetření učitelů 2009 a 2021, šetření studentů vysokých škol 2009 a 2022, Absolvent 2018 a VŠPS ČSÚ).

Výsledky našich analýz ukazují, že pouze čtvrtina z ekonomicky aktivních absolventů pedagogických oborů vysokých škol pracuje mimo svůj obor, což je nejen méně než v průměru absolventi ostatních oborů, ale také méně než jejich kolegové z většiny evropských zemí. Odchod mladých absolventů pedagogických oborů z odpovídajících povolání je u nás totiž ve větší míře způsoben odchodem na mateřskou a rodičovskou dovolenou než odchodem do jiných povolání. Za hlavní důvody, proč se mladí nehrou do povolání učitele, považují samotní učitelé možnost se lépe uplatnit v jiných povoláních a stále i nízké platové ohodnocení. Zato současní studenti učitelství je spatřují spíše ve vysoké náročnosti, stresu a v nízkém respektu povolání učitele. Dohládáme také, že ani z hlediska mobility během celého pracovního života neodcházejí vysokoškoláci s pedagogickým vzděláním pracovat mimo obor o nic častěji než jejich kolegové v zahraničí nebo absolventi jiných oborů.

Klíčová slova: absolventi pedagogických oborů, učitelé, práce v oboru, mateřská a rodičovská dovolená, profesní mobilita, mezinárodní srovnání

¹ Předkládaný článek je zkráceným výtahem ze závěrů analýz, které oba autoři zpracovávají v rámci projektu Důvody nedostatku učitelů, jenž v letech 2020–2023 řeší tým na Pedagogické fakultě UK. Zájemce o rozšířené verze a další výsledky analýz odkazujeme na odborné studie zveřejňované na webových stránkách tohoto projektu (<https://pages.pdf.cuni.cz/nedostatekucitelu/>).

V článku se věnujeme dvěma stěžejním a nejčastěji kladeným otázkám v souvislosti s (ne)dostatkem učitelů v českém školství. Zaprvé jde o otázku, nakolik absolventi učitelských a širěji pedagogických oborů po ukončení studia skutečně nastupují do povolání, která odpovídají jejich vystudovanému oboru (pracují v oboru, nebo mimo obor); jde tedy o problematiku kvalifikačního souladu mezi vzděláním a povoláním absolventů pedagogických oborů. Zadruhé jde o otázku, nakolik učitelé a další pedagogičtí pracovníci zůstávají, či nezůstávají pracovat v odpovídajících povoláních (v oboru), zda příliš často neodcházejí pracovat do jiných povolání (mimo obor); v tomto případě jde tedy o vývoj kvalifikačního souladu v jejich profesní mobilitě při odchodu z odpovídajících povolání (mimo obor), ale i při příchodu do nich.

Text je rozdělen do tří částí. V první (*Nastupují absolventi do povolání učitele?*) se zaměříme především na to, zda absolventi pedagogických oborů vysokých škol nastupují do povolání učitele či do příbuzných pedagogických povolání. Ve druhé části (*Pedagogické vzdělání na pracovním trhu*) podrobněji rozebereme, kde a jak dlouho vůbec působí absolventi pedagogických oborů během svého ekonomicky aktivního života (tedy zhruba od 25 do 65 let). A konečně ve třetí části (*Odcházejí učitelé ze svého povolání?*) budeme analyzovat profesní mobilitu těchto absolventů, tedy nakolik, kdy a kam z pedagogických povolání odcházejí, ale nejen to, také nakolik, kdy a odkud do nich přicházejí. Použijeme pro to údaje z několika mezinárodních i národních databází. Výsledky analýz většinou shrnujeme a představujeme ve formě grafů.

1 Nastupují absolventi do povolání učitele?

1.1 Pracují v oboru? Mezinárodní srovnání uplatnění absolventů pedagogických oborů

Jedním z těchto zdrojů jsou údaje z celostátního reprezentativního Výběrového šetření pracovních sil (VŠPS), které je národní verzí celoevropského šetření EU LFS (*European Union Labour Force Survey*). V rámci VŠPS přitom ČSÚ – podobně jako statistické úřady v dalších evropských zemích – v posledních letech sbírá každoročně údaje zhruba od 45 tisíc respondentů ve věku od 15 let, mezi nimiž je přibližně 4,5 tisíce vysokoškoláků a z nich kolem 800 absolventů pedagogických oborů (skupiny oborů Vzdělání a výchova). Pro naše analýzy jsme od ČSÚ získali uvedená data na úrovni jednotlivých respondentů za roky 2004–2021, tedy za posledních 18 let (v analyzované databázi je celkem přibližně 3,5 miliónů respondentů).

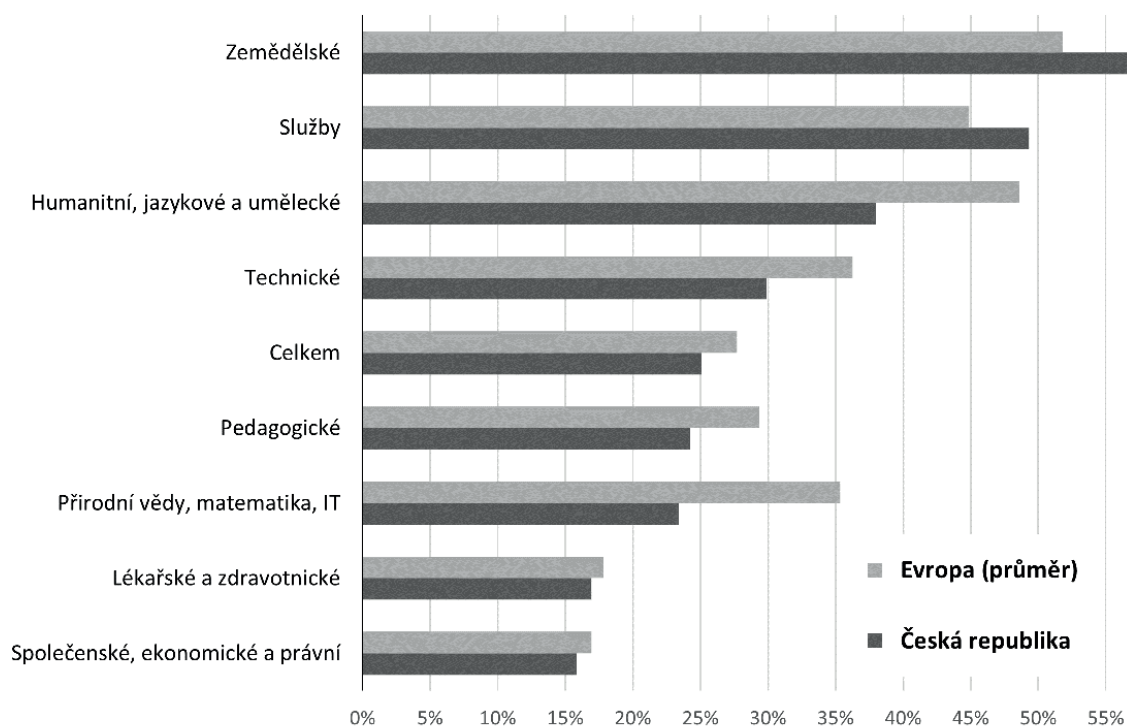
Podstatné ovšem je, že na základě evropské metodiky (viz např. Eurostat, nd. nebo Wolbers, 2013) je možné pro analýzu vztahu (souladu či nesouladu) mezi oborem vysokoškolského vzdělání a vykonávaného povolání analyzovat také údaje z ostatních evropských zemí. Srovnávací analýza vychází z databáze EU LFS, která je – vzhledem k rozhodující koordinační roli Eurostatu – ve všech analyzovaných zemích šetřena obdobným způsobem a na obdobně rozsáhlém vzorku. Konkrétně se analýza týká absolventů vysokoškolského vzdělání ve věku 25–34 let a zahrnuje roky 2015–2020, pro které bylo možné mezinárodní databázi se srovnatelnými údaji připravit. Výsledky naší analýzy představíme ve dvou grafech, které se navzájem doplňují a ilustrují základní závěry provedené analýzy.

Obrázek 1 se týká průměrných hodnot podílu ekonomicky aktivních absolventů vysokých škol ve věku do 35 let, kteří pracují mimo obor ukončeného vzdělání (analýza pro to využila tzv. normativní nebo též objektivní postup, který vypracovala mezinárodní expertní skupina Eurostatu), a to za jednotlivé skupiny oborů vysokoškolského vzdělání v České republice a v celkovém průměru všech analyzovaných evropských zemí, za které jsou potřebné údaje k dispozici. Skupiny oborů jsou přitom seřazeny sestupně podle hodnoty podílu absolventů českých vysokých škol, kteří pracují mimo obor dosaženého vzdělání, tedy v neodpovídajícím povolání.

Celkové výsledky analýzy za roky 2015–2020 ukazují, že absolventi vysokých škol (všech oborů) v České republice se z hlediska uplatnění v oboru na pracovním trhu nijak zvlášť neodlišují od evropského průměru. Analýza dokonce prokázala, že jejich výsledky jsou o něco příznivější než u většiny evropských zemí, neboť u nás pouze kolem čtvrtiny (25,1 %) ze všech absolventů vysokých škol pracuje mimo vystudovaný obor, zatímco v evropském průměru jich je zhruba o desetinu více (evropský průměr činí 27,7 %). Z analyzovaných 31 evropských zemí mají v tomto ohledu pouze absolventi v devíti zemích ukazatele lepší než absolventi vysokých škol (ve věku do 35 let) v České republice.

Obrázek 1

*Absolventi vysokých škol pracující mimo vystudovaný obor (podíl v %)
Česká republika a evropské země: průměr za roky 2015–2020 podle skupin oborů a věku do 35 let*

Pozn. Zdroj: výsledky analýzy databáze EU LFS 2015–2020.

Výsledky za jednotlivé skupiny oborů se ovšem podle očekávání poměrně dost odlišují. Již jsme zmínili, že na jedné straně je to způsobeno rozdílným pojetím profilu absolventů různých oborů, neboť některé jsou tradičně koncipovány specificky jen pro určitý omezený okruh „uzavřených“ profesí a uplatnění absolventů mimo ně je spíše neobvyklé (například lékaři nebo právníci) nebo jsou naopak formulovány pro široký okruh povolání, která se navíc dynamicky rozvíjejí, takže absolventi se mohou ve shodě s vystudovaným oborem uplatnit v širokém spektru „starých“ i „nových“ povolání (typickým příkladem jsou ekonomové) (Desjardins & Rubensons, 2011).

Údaje v grafu poměrně jednoznačně ukazují, že nejvyšší příčka v podílu absolventů, kteří pracují mimo obor vzdělání, který na vysoké škole vystudovali, patří zemědělským a příbuzným oborům, a to nejen u nás, ale i v celkovém

průměru evropských zemí. V obou případech hodnoty převyšují polovinu všech absolventů těchto oborů a potvrzují tak závěry z národních výzkumů uplatnění absolventů vysokých škol na pracovním trhu. Nepříliš vysoký soulad vykazují také absolventi oborů služeb (týká se to zvláště České republiky) a humanitních, jazykových a uměleckých oborů (týká se to zvláště celkového průměru evropských zemí). V obou případech se podíl absolventů, kteří nepracují ve vystudovaném oboru, pohybuje zhruba mezi 38 % až 50 %.

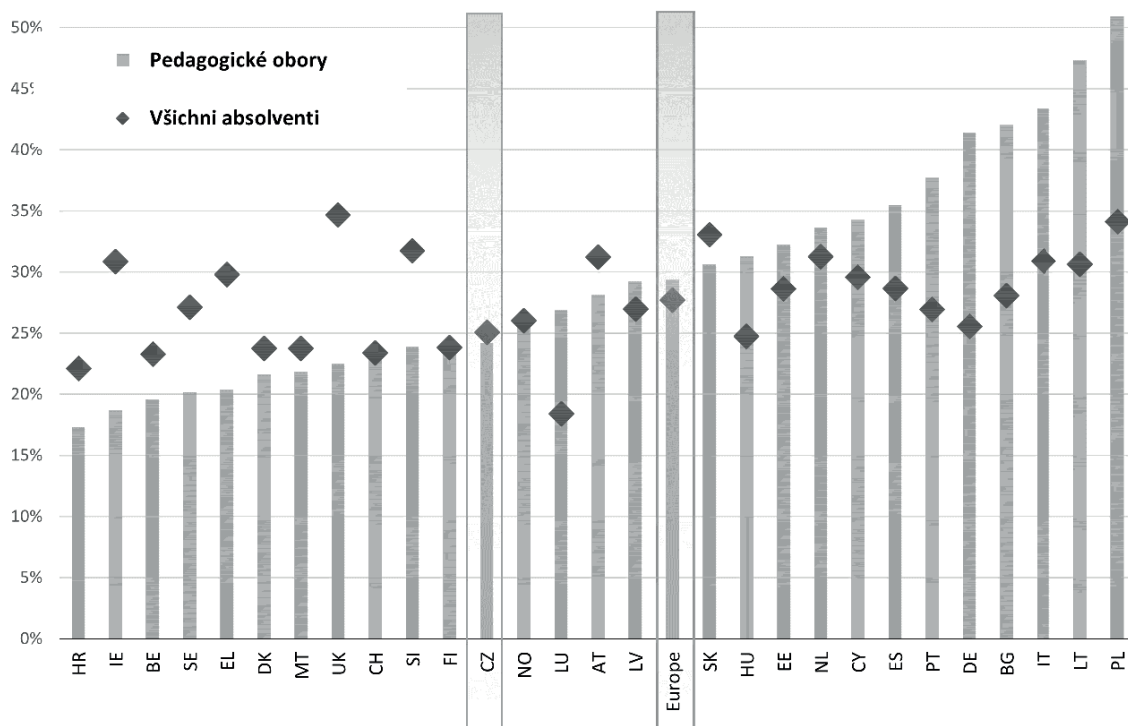
Na druhé straně nejvyššího souladu absolvovaného oboru a vykonávaného povolání dosahují v České republice i v evropském průměru absolventi společenských, ekonomických a právních oborů (především díky absolventům právních / právnických oborů, ale rovněž díky širokému spektru odpovídajících povolání pro absolventy ekonomických a podnikatelských oborů) a celkem podle očekávání absolventi lékařských a zdravotnických oborů. U obou těchto skupin oborů jejich absolventi ani neatakují hranici pětiny pracujících mimo vystudovaný obor vysokoškolského vzdělání.

Podíl absolventů pedagogických oborů vysokých škol, kteří nepracují v odpovídajícím povolání a pracují tedy mimo vystudovaný obor, se v průměru evropských zemí (29,4 %) a ještě výrazněji u nás (24,2 %) pohybuje blízko celkovému průměru všech absolventů vysokých škol. Ovšem s tím rozdílem, že zatímco v průměru evropských zemí je soulad vystudovaného oboru a povolání u absolventů pedagogických oborů nižší než u celkového průměru všech mladých vysokoškoláků, u nás je vyšší než u průměru těchto absolventů vysokých škol. Z toho také plyne, že v České republice absolventi pedagogických oborů častěji pracují v oboru než ve většině evropských zemí; pouze v jedenácti z nich mají totiž absolventi pedagogických oborů příznivější ukazatele než u nás.

Obrázek 2 se týká pouze absolventů pedagogických oborů (skupina oborů Vzdělání a výchova podle klasifikace ISCED-F) do 35 let věku, kteří pracují mimo obor svého vzdělání. Tento ukazatel je porovnáván jak se stejně definovanými absolventy z uvedených evropských zemí, tak s průměrnou hodnotou za absolventy všech oborů vysokých škol v každé zemi (země, označené mezinárodně používanými zkratkami, jsou seřazeny vzestupně podle podílu absolventů pedagogických oborů, kteří pracují mimo obor, tedy v povoláních, která neodpovídají jejich vzdělání; celkový průměr všech evropských zemí, pro které bylo možné ukazatel vytvořit, je označen jako „Europe“).

Obrázek 2

*Absolventi vysokých škol pracující mimo vystudovaný obor (podíl v %)
Evropské země: průměrné hodnoty za roky 2015–2020*

Pozn. Zdroj: výsledky analýzy databáze EU LFS 2015–2020.

Z grafu je rovněž zřejmé, že absolventi pedagogických oborů v České republice pracují v oboru (v odpovídajícím povolání) častěji než například jejich kolegové u všech našich sousedů (Rakousko, Slovensko, Německo a Polsko). A jsou na tom téměř stejně jako absolventi pedagogických oborů ve Finsku, dávaném tak často za vzor kvalitou a prestiží učitelství; mimo pedagogická povolání totiž směřuje necelá čtvrtina Finů jako u nás. V průběhu let 2015–2020 se navíc ukazatel podílu absolventů pedagogických oborů, kteří pracují mimo svůj obor, u nás postupně snižoval. Zatímco na začátku tohoto období se ještě pohyboval spíše nad 25 %, v roce 2020 dosahoval již pouze 20 %.

Výsledky provedené srovnávací analýzy údajů z robustní mezinárodní databáze EU LFS z více než 30 evropských zemí za roky 2015–2020 nás plně opravňují k formulaci následujícího závěru. Méně než čtvrtina absolventů (vysokoškoláků ve věku do 35 let) pedagogických oborů v České republice

pracuje mimo obor svého vzdělání. Z komparativního hlediska to v žádném případě není příliš mnoho. A to ani ve srovnání s absolventy pedagogických oborů z většiny dalších evropských zemí, ale ani ve srovnání s absolventy jiných vysokoškolských oborů jak u nás, tak i v zahraničí. Přestože výsledky analýzy mezi různými zeměmi i mezi různými skupinami oborů vysokoškolského vzdělání jsou dosti rozdílné, podíl absolventů pedagogických oborů, kteří nepracují v oboru, je v České republice nižší než ve většině evropských zemí a současně je nižší než průměrná hodnota za všechny obory vysokoškolského vzdělání v České republice i v celé Evropě.

1.2 Co dělají vysokoškoláci s pedagogickým vzděláním?

Po mezinárodním srovnání uplatnění absolventů s pedagogickým vzděláním se podrobněji podívejme na uplatnění všech vysokoškoláků s pedagogickým vzděláním v České republice. Zatímco v předcházejícím mezinárodním srovnání jsme se zabývali pouze ukazateli podílu absolventů vysokých škol do 35 let věku, kteří pracují (resp. nepracují) v odpovídajícím povolání (pracují, nebo nepracují v oboru), nyní se podíváme na vysokoškoláky s pedagogickým vzděláním nejen v celé demografické struktuře (podle pohlaví a věku), ale také v různých podobách tzv. ekonomické neaktivity. Na základě stejné metodiky rozlišíme již nejen ty nestudující vysokoškoláky, kteří pracují v oboru, který vystudovali, či pracují v povolání mimo tento obor, ale také ty, kteří jsou nezaměstnaní nebo nejsou ekonomicky aktivní (a jsou tedy na mateřské / rodičovské dovolené, v domácnosti, ve starobním či invalidním důchodu nebo v jiné podobě ekonomické neaktivity).

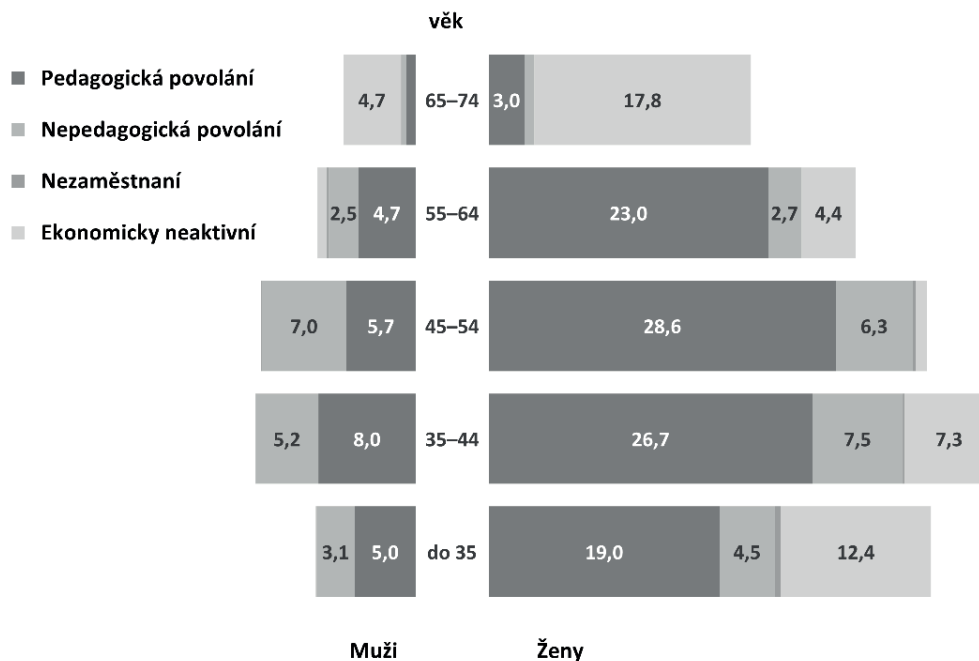
Pro grafické znázornění výsledků takového rozboru je vhodný tzv. demografický strom. Obrázek 3 ukazuje počet vysokoškoláků s pedagogickým vzděláním v celé české dospělé populaci podle pohlaví, věku (desetileté věkové skupiny až do 75 let) a podle jejich ekonomické aktivity (jde však pouze o osoby, které již dále nepokračují ve studiu).²

² Vzhledem ke zvolenému podrobnému členění a s ohledem na velikost souboru jsme spojili údaje za tři po sobě jdoucí roky 2019 až 2021 a tím výrazně zvýšili robustnost souboru. Údaje v grafu jsou přepočtené na celou populaci (podle metodiky ČSÚ) a uvedené v tisících (hodnoty nižší než 1 tisíc v grafu nemají popisky).

Obrázek 3

Vysokoškoláci s pedagogickým vzděláním podle pohlaví, věku a ekonomické aktivity.

Česká republika: průměrné údaje za roky 2019–2021 (v tisících)

Pozn. Zdroj: výsledky analýzy databáze VŠPS ČSÚ 2019–2021.

Údaje v grafu ukazují poměrně komplexní obrázek obsahující řadu informací. Pravděpodobně jako první si všimneme nepoměru mezi zastoupením mužů a žen mezi vysokoškoláky s pedagogickým vzděláním, což samozřejmě není nic překvapujícího. Přirozeně odráží obdobnou disproporci nastolenou již mezi studenty a absolventy pedagogických oborů, a to s drobnými odchylkami v celé věkové struktuře. Celkový podíl žen ze všech vysokoškoláků s pedagogickým vzděláním dosahuje zhruba 78 %, přesto je však vidět, že mezi nejmladšími do 35 let věku se dostává ještě výš, lehce přes čtyři pětiny. Když se podíváme na stejné průměrné údaje za roky 2004–2006, tedy o 15 let dříve, podíl žen ze všech vysokoškoláků s pedagogickým vzděláním činil 73 % a mezi těmi nejstaršími se dostával dokonce pod 70 %. Nasvědčuje to tomu, že podíl žen mezi absolventy pedagogických oborů vysokých škol se sice celkem pomalu, ale postupně zvyšuje. Přestože tato tendence není nijak dramatická, je dlouhodobá. Naštěstí se z nových dat zdá, že v posledních několika málo letech se již dále neprohlubuje.

Z mezinárodního srovnání již víme, že u nás zhruba čtvrtina z pracujících absolventů pedagogických oborů vysokých škol ve věku do 35 let pracuje mimo vystudovaný obor a jejich povolání se neshoduje s jejich vzděláním. Potvrzují to i analyzované údaje VŠPS ČSÚ. Z celkově téměř 32 tisíc pracujících absolventů s vysokoškolským pedagogickým vzděláním v tomto věku jich tedy necelých 8 tisíc pracuje mimo pedagogická povolání. Mezi ženami je jich ovšem podstatně menší podíl (necelých 20 %), zato mezi muži je oproti ženám v podstatě dvojnásobný (39 %). Vzhledem k celkově nízkému podílu mužů s pedagogickým vzděláním to ovšem v absolutních číslech představuje „jen“ něco přes 3 tisíce absolventů.

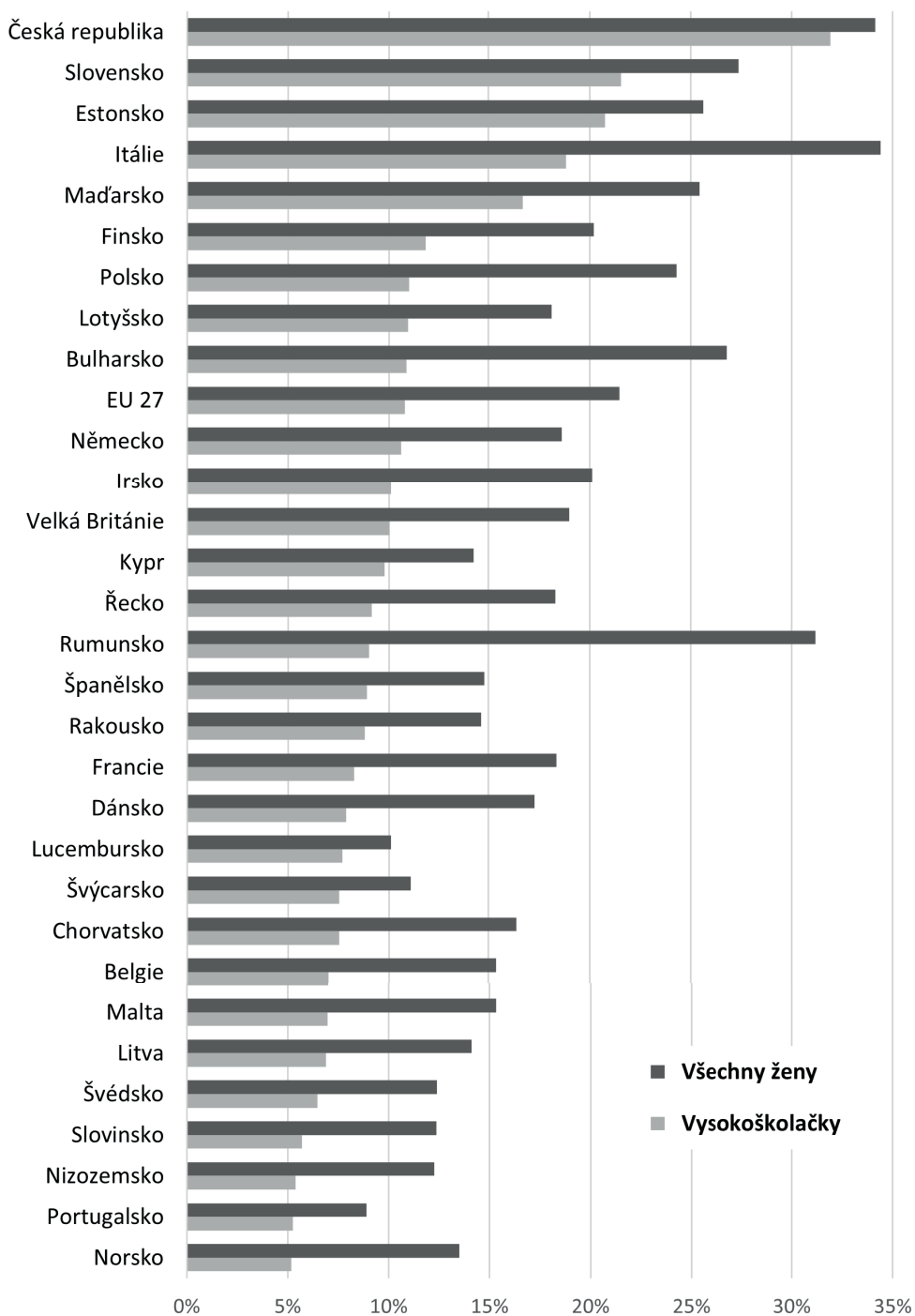
V téže věkové skupině je ovšem mnohem více absolventů, kteří nepracují vůbec (součet mužů a žen je 12,5 tisíce; pouze asi pět stovek z nich je nezaměstnaných). V drtivé většině se přitom jedná o ženy a je tedy zřejmé, že jde především o ty, které jsou na mateřské nebo na rodičovské dovolené. V každém případě podstatně víc absolventů v uvedeném věku nepracuje jako učitelé, protože jsou ekonomicky neaktivní, a ne proto, že pracují v jiném povolání. Navíc poměrně vysoký údaj o ekonomické neaktivitě vidíme ještě i ve vyšší věkové skupině žen od 35 do 44 let (spolu s nezaměstnanými jich je téměř 7,5 tisíce), který je stále ještě takřka stejný jako počet žen s vysokoškolským pedagogickým vzděláním, které nepracují v oboru.

Odborné studie (například řada studií CERGE-EI z posledních let) ukazují, že systém rodičovských dávek a příplatků a s tím spojené čerpání mateřské a rodičovské dovolené jsou v České republice jedny z nejvelkorysejších v celé Evropě. Typická česká matka se dvěma dětmi stráví (podle CERGE) na rodičovské dovolené 6 až 8 let, což je jinde v Evropě skutečně neobvyklé, zvláště mezi vysokoškolačkami. Matkám to sice umožňuje trávit komparativně delší dobu se svými dětmi, ale zároveň je na velmi dlouho vzdaluje pracovnímu trhu a ovlivňuje míru jejich zaměstnanosti.

Pochopitelně se to promítá do celkového počtu a podílu pracujících a nepracujících vysokoškolaček. Proto jsme přistoupili k další komparativní analýze údajů z mezinárodní databáze EU LFS. Ze srovnávaných údajů o vysokoškolačkách ve věku 20–34 let jsme nejprve vynechali údaje o těch, které studují. U všech ostatních jsme se ve všech zemích, u nichž jsou potřebné údaje k dispozici, podívali na podíl těch, které jsou ekonomicky aktivní nebo ekonomicky neaktivní, z nichž je ovšem drtivá většina na mateřské nebo rodičovské dovolené. Pro zvýšení robustnosti analyzovaného datového souboru jsme opět spojili soubory za tři roky 2019 až 2021.

Obrázek 4

*Nestudující ekonomicky neaktivní ženy ve věku 20–34 let
Evropské země, podíl v procentech za roky 2019–2021*

Pozn. Zdroj: výsledky analýzy databáze EU LFS 2019–2021.

Výsledky tohoto rozboru jsou skutečně zářející. Je možné je shrnout do dvou údajů za každou zemi v Obrázku 4. Uvádíme v něm zaprvé podíl všech žen ve věku 20–34 let, které již nestudují, ale přitom jsou ekonomicky neaktivní, a z nich pak stejný podíl ovšem pouze z těch žen, které mají vysokoškolské vzdělání (země jsou v grafu seřazeny právě podle podílu neaktivních vysokoškolaček).

Podíl nestudujících, a přitom ekonomicky neaktivních vysokoškolaček v této věkové skupině, je v České republice ze všech evropských zemí zdaleka nejvyšší (téměř třetinový; analýza dat z databáze EU LFS jen potvrdila hodnotu ukazatele zjištěnou již z databáze VŠPS). Nejde však jen o to, že v tomto žebříčku „vedeme“, ale také o to, s jak bezprecedentním odstupem od všech ostatních zemí. Vždyť zatímco u nás je ekonomicky neaktivních vysokoškolaček 32 %, v pořadí druhé Slovensko jich má pouze 22 %, tedy o deset (!) procentních bodů méně, v pořadí třetí Estonsko 21 % a všechny ostatní evropské země již méně než 20 %. Průměr všech analyzovaných evropských zemí činí 11 %, což je například stejně jako v Německu nebo v Polsku, ale například v Rakousku dosahuje jen 9 %. Pokud by tedy i u nás byl tento ukazatel na úrovni evropského průměru, dvě třetiny z dnes ekonomicky neaktivních vysokoškolaček by posílily pracovní trh.

Z jiných českých, ale i mezinárodních údajů je rovněž známo, že absolventky pedagogických oborů mají v průměru o něco více dětí (spolu s absolventkami zemědělských oborů) než ostatní vysokoškolačky a v průměru s nimi zůstávají o trochu déle doma. Jestliže tedy mezi všemi nestudujícími ženami ve věku od 20 do 35 let je 34 % ekonomicky neaktivních a mezi stejně starými vysokoškolačkami je to 32 %, pak mezi vysokoškolačkami s pedagogickým vzděláním jsou to shodou okolností též 34 % ekonomicky neaktivních. V celku pedagogických povolání se navíc délka jejich ekonomické neaktivity u nás synergicky posiluje s vysokým podílem žen mezi učiteli a dalšími pedagogickými pracovníky.

V této části jsme prokázali, že současné nastavení mateřské a rodičovské podpory a dovolené v České republice na jedné straně, ale také nedostatek míst v předškolních zařízeních a nedostatečná nabídka zkrácených úvazků na straně druhé, mají významný přímý i zprostředkovaný vliv na nedostatek absolventů pedagogických oborů vysokých škol – potenciálních učitelů – na pracovním trhu. Jde přitom o vliv skutečně silný, neboť se ukazuje, že dosažení v Evropě běžné míry ekonomické aktivity matek s vysokoškolským pedagogickým vzděláním by znamenalo zvýšení jejich počtu na pracovním trhu o přibližně čtrnáct tisíc, tedy asi o 8,5 % z celkového počtu.

2 Pedagogické vzdělání na pracovním trhu

2.1 *Přechod absolventů z vysoké školy do pedagogických povolání*

V předchozí části jsme podrobně prokázali, že míra nesouladu mezi absolvovaným vzděláním a vykonávaným povoláním v případě vysokoškoláků s pedagogickým vzděláním není ve srovnání s absolventy pedagogických oborů z dalších evropských zemí, ale ani ve srovnání s absolventy jiných vysokoškolských oborů, nijak vysoká ani nepřiměřená. Dokonce právě naopak, je nižší než v jiných zemích i nižší než v jiných oborech u nás i v Evropě. Přesto však nechceme zakrývat, že určitá část absolventů do pedagogických povolání skutečně nenastupuje a také zmapovat, proč tomu tak je, případně které skupiny absolventů jsou k takovému jednání náchylnější.

Pro takový rozbor jsou vhodná dostupná data ze zatím posledního celostátního šetření absolventů vysokých škol z roku 2018³. Údaje z celostátního šetření Absolvent 2018 jsou samozřejmě podrobnější než údaje v mezinárodních databázích jak z hlediska oborů studia, tak z hlediska vysokoškolské instituce, ale i vykonávaných povolání. Pro analýzu využijeme vytvořenou klasifikaci studijních programů a oborů (pro zjednodušení dále mluvíme jen o oborech; podrobněji viz Zelenka, 2021b), která rozlišuje absolventy učitelských oborů (v datovém souboru Absolvent 2018 jich je 1 639, tedy 7,7 % z celého souboru), ostatních pedagogických oborů (těch je 2 156, tedy 10,2 %) a absolventy všech ostatních oborů (těch je 17 371, tedy 82,1 % z celého souboru).

Použijeme rovněž pro tyto účely vytvořenou klasifikaci povolání, která rozlišuje učitelská povolání (pracuje v nich 2 047 absolventů ze souboru Absolvent 2018), ostatní pedagogická povolání (398 absolventů) a všechna ostatní nepedagogická povolání (15 644 absolventů). Kromě těchto tří základních kategorií klasifikace povolání sledujeme také, zda byl absolvent nezaměstnaný (531 absolventů) nebo ekonomicky neaktivní (1 639 absolventů). A to vše jeden rok po ukončení vysokoškolského studia.

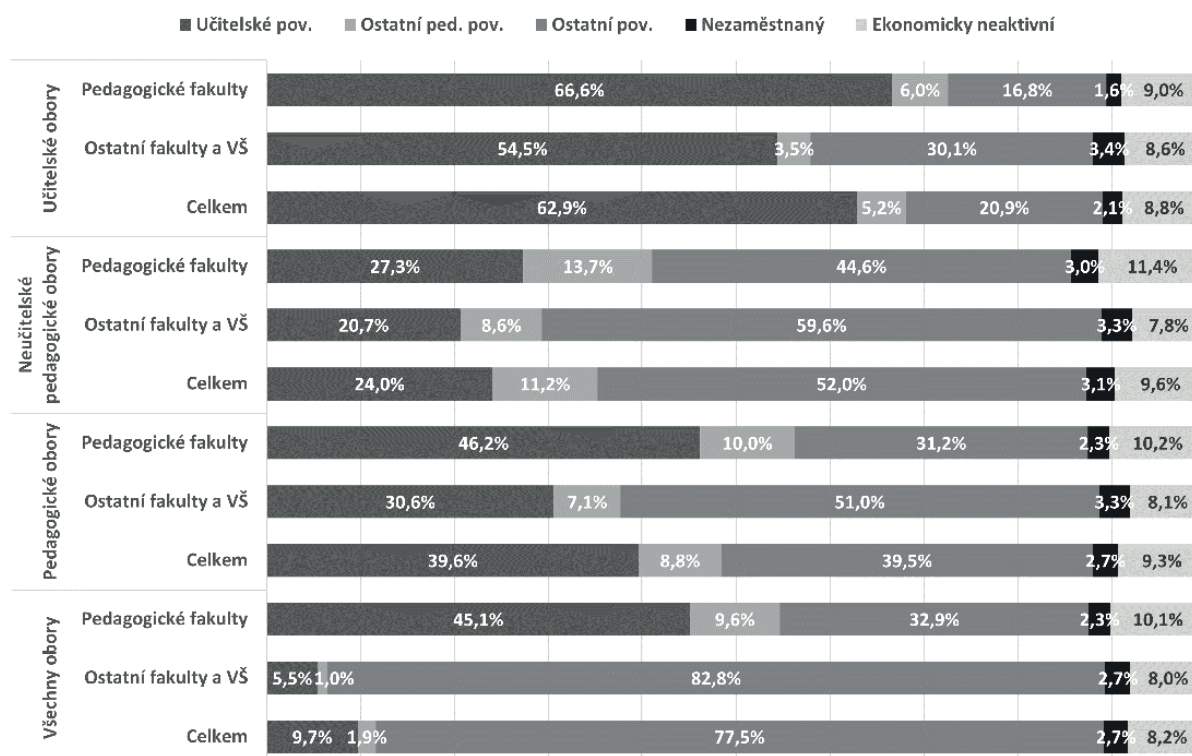
³ Dotazování absolventů v šetření Absolvent 2018 proběhlo mezi říjnem a prosincem 2018. Cílovou skupinou byli absolventi vysokých škol z let 2013–2017 (1 až 5 let po získání diplomu), kteří již nestudují další studijní program vedoucí k získání akademického titulu. Šetření se zúčastnilo celkem 37 vysokých škol – 23 veřejných a 14 soukromých – získaný soubor zahrnuje 21 166 vyplněných dotazníků. V souboru je 2 427 absolventů pedagogických fakult VVŠ a 728 absolventů UJAK. Více o šetření viz Zelenka et al., 2019.

Díky tomu ovšem můžeme v daném rozlišení analyzovat, v jakých povoláních pracují jeden rok po absolvování absolventi různých pedagogických oborů, kteří dokončili studium na pedagogických fakultách nebo na ostatních fakultách připravujících učitele. Výsledky takového rozboru shrnuje Obrázek 5.

Obrázek 5

Absolventi pedagogických oborů

Ekonomická aktivita a povolání absolventů 1 rok po ukončení studia

Pozn. Zdroj: výsledky analýzy databáze z šetření Absolvent 2018.

Co všechno je z grafu možné vyčíst? Srovnáme-li například absolventy jednotlivých oborů, není překvapivé, že v učitelství pracují zdaleka nejvíce absolventi učitelství oborů, a to 63 % z nich. Ještě o něco více se to přitom týká absolventů učitelství oborů z pedagogických fakult (67 %) než z ostatních fakult (55 %). V grafu vidíme, že dalších 5 % jich pracuje v ostatních pedagogických povoláních (absolventi pedagogických fakult opět častěji), 21 % v odlišných profesích (absolventi pedagogických fakult naopak méně často), 2 % je nezaměstnaných a 9 % ekonomicky neaktivních.

Absolventi učitelských oborů bakalářského studia si – vzhledem k tomu, že se jedná zejména o absolventy učitelství pro mateřské školy – nacházejí práci učitele prakticky stejně často jako jejich kolegové, kteří absolvovali magisterské studium. Ti si častěji nacházejí práci v ostatních pedagogických povoláních a o trochu méně jich je bez práce, nicméně uvedené rozdíly jsou poměrně velmi malé. Podobně jako rozdíly mezi absolventy prezenční a kombinované formy studia. Obecně však absolventi kombinované formy pracují přeci jen zdatně častěji v nepedagogických povoláních. Rozdíly mezi muži a ženami nejsou na první pohled příliš výrazné. V učitelském povolání pracuje 64 % absolventek a 60 % absolventů učitelských oborů. Nicméně větší podíl žen pracuje v ostatních pedagogických povoláních, a především jsou mnohem častěji ekonomicky neaktivní. Proto také ve všech ostatních nepedagogických povoláních pracují muži téměř dvakrát častěji než ženy.

Absolventi neučitelských pedagogických oborů pracují jako učitelé podstatně méně často – jen asi každý pátý. Na druhé straně celkem logicky pracují podstatně častěji, oproti absolventům učitelských oborů, v ostatních pedagogických povoláních (přes 11 %). Přesto jich však více než polovina pracuje v nepedagogických povoláních. Také u nich – podobně jako u absolventů učitelských oborů – sledujeme pouze malé rozdíly mezi uplatněním absolventů bakalářského a magisterského studia, prezenční a kombinované formy studia a podobné jsou i rozdíly mezi muži a ženami. Jako u učitelských oborů platí, že absolventi pedagogických fakult pracují častěji jako učitelé i jako ostatní pedagogičtí pracovníci než absolventi ostatních fakult připravujících učitele.

Fakt, jestli absolvent pracuje, nebo nepracuje v pedagogickém povolání, ovlivňuje celá řada faktorů. Pro vyjádření jejich očištěného vlivu jsme provedli multinomiální logistickou regresi. Základním výsledným ukazatelem analýzy je takzvané odds ratio (OR), které udává poměr šancí⁴, že absolvent s danou charakteristikou bude pracovat v nepedagogickém povolání nebo bude ekonomicky neaktivní (více viz Zelenka, 2021a).

Výpočet regresního modelu ukázal zejména na značný rozdíl mezi absolventy učitelských a neučitelských pedagogických oborů. Šance absolventů neučitelských pedagogických SPO, že budou pracovat v nepedagogickém povolání, je totiž téměř šestkrát větší než u absolventů učitelských SPO, a navíc mají dvakrát větší šanci, že budou ekonomicky neaktivní. Dále muži mají téměř dvakrát vyšší šanci pracovat mimo pedagogická povolání, ale naopak jen

⁴ Šance je poměr pravděpodobnosti, že jev nastane vůči pravděpodobnosti, že jev nenastane.

poloviční šanci, že budou ekonomicky neaktivní. Téměř dvakrát větší šanci na práci mimo pedagogická povolání mají také absolventi jiných než pedagogických fakult. Forma studia hraje roli jen co se týče ekonomické neaktivity. Větší tendenci pracovat mimo pedagogická povolání mají také absolventi, kteří po absolvování zůstávají v kraji sídla své fakulty. Model také ukazuje na vývojově spíše se zlepšující situaci, neboť pravděpodobnost, že absolventi budou pracovat mimo pedagogické povolání, se v čase spíše snižuje (Zelenka, 2021a).

2.2 Proč mladí lidé (ne)chtějí pracovat jako učitelé

Zatímco šetření Absolvent 2018 pomohlo ukázat na některé objektivní faktory, které vykonávání nebo nevykonávání učitelského povolání ovlivňují, nemůže bohužel příliš objasnit subjektivní důvody, na jejichž základě se mladí lidé při volbě své profesní kariéry rozhodují. Právě rozbor těchto důvodů je ovšem pro celé téma velice důležitý.

Využijeme proto výsledky šetření učitelů základních a středních škol a šetření studentů vysokých škol (především pedagogických oborů), které byly realizovány v roce 2021 a 2022 a navázaly na šetření, které proběhlo před čtrnácti lety. Jedná se o výzkum týkající se potřeb pedagogických pracovníků a předpokladů pro zkvalitnění jejich práce, který pro MŠMT realizovalo Factum Invenio v roce 2009. V rámci tohoto výzkumu byli šetřeni jak studenti vysokých škol a speciálně pedagogických fakult a oborů (celkem 746 respondentů), tak učitelé základních a středních škol (celkem 1 002 respondentů). Dále jde o společné šetření Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy (PedF UK) a České školní inspekce (ČŠI), které se zaměřilo na učitele a ředitele základních a středních škol a uskutečnilo se na podzim roku 2021 (celkem 4 921 respondentů). A konečně se jedná o šetření studentů⁵ vysokých škol (zejména studentů pedagogických fakult a oborů) realizované ve spolupráci Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy (PedF UK) a Centra pro studium vysokého školství (CSVŠ) na jaře roku 2022 (celkem 1 819 respondentů).

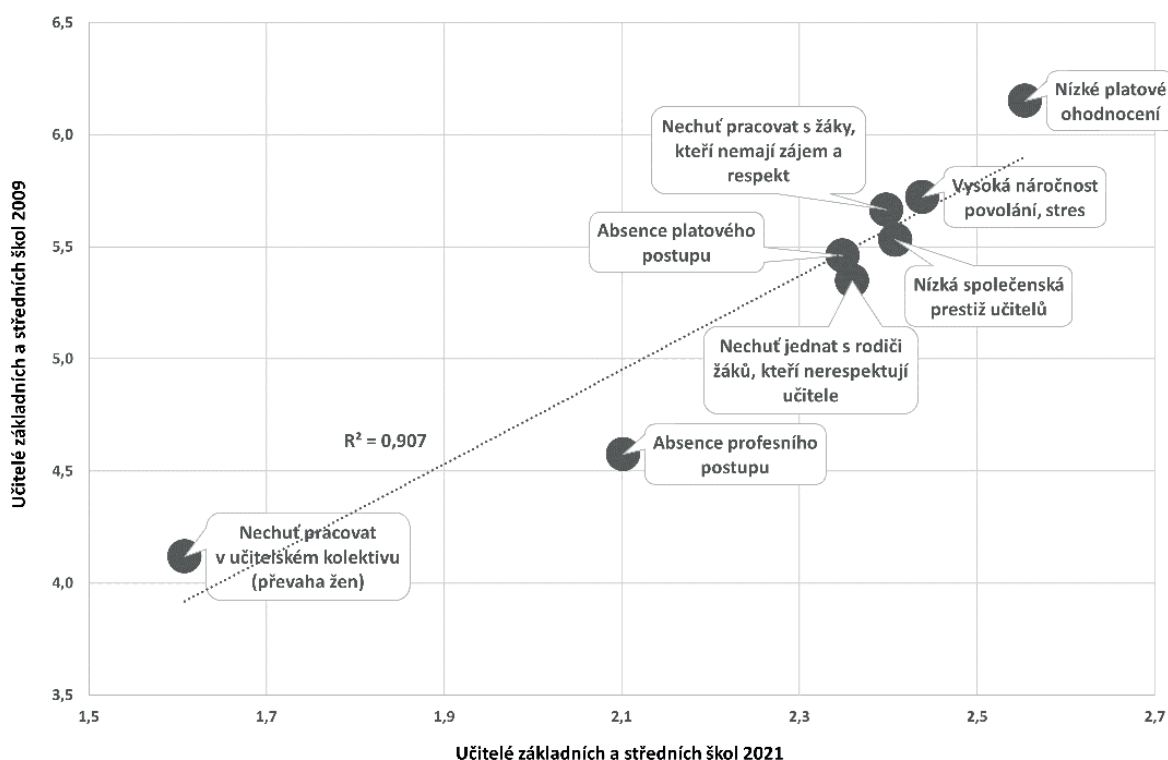
Ve všech těchto šetřeních byla mimo jiné použita baterie položek uvedená otázkou „Jak důležité jsou podle Vás následující důvody nebo skutečnosti pro to, že se mladí lidé pro učitelskou profesi příliš často nerozhodují?“. Díky

⁵ V roce 2009 i v roce 2022 bylo šetření zaměřeno na studenty 4. a vyšších ročníků dlouhých magisterských studijních programů a všech ročníků navazujících magisterských studijních programů, tedy v podstatě studentů posledních dvou let magisterského studia.

tomu, že osm položek z této otázky bylo uvedeno ve všech čtyřech uvedených šetřeních, můžeme srovnat názory jejich respondentů na důvody, proč se mladí lidé do učitelského povolání nehrnou. A to nejen názory mezi vysokoškolskými studenty a učiteli základních a středních škol, ale také změny těchto názorů v průběhu posledních 12 až 13 let (2009 až 2021/2022).

Obrázek 6

*Důvody, proč se mladí lidé pro učitelskou profesi příliš často nerozhodují
Učitelé základních a středních škol, 2009 a 2021*

Pozn. Zdroj: výsledky analýzy databáze z šetření učitelů 2009 a 2021.

Nejprve se podíváme, jak vnímají negativa učitelské profese přímo ti, kteří tuto profesi vykonávají. Obrázek 6 ukazuje⁶, že pořadí jednotlivých důvodů z hlediska jejich významu pro to, že se mladí lidé pro učitelskou profesi příliš

⁶ Na svislé ose Y jsou vyznačeny hodnoty z výzkumu z roku 2009. V tomto roce byla otázka dotazována na 7bodové škále. Ze všech odpovědí byl spočítán průměr, kdy 1 = zcela nedůležité a 7 = velmi důležité. Na vodorovné ose X jsou vyznačeny hodnoty z výzkumu z roku 2021. V tomto roce byla otázka dotazována na 4bodové škále. Ze všech odpovědí byl spočítán průměr, kdy 1 = zcela nedůležité a 4 = velmi důležité.

často nerozhodují, se v názorech učitelů mezi roky 2009 a 2021 prakticky téměř nezměnilo a význam jednotlivých důvodů se navzájem překrývá z více než 80 % (koeficient determinace mezi důvody v obou šetřeních je mimořádně vysoký: $R^2 = 0,907$).

V obou šetřeních učitelé jako hlavní důvod (v roce 2009 ovšem s větším odstupem od dalších důvodů než v roce 2021) uvádějí nízké platové ohodnocení, a to navzdory tomu, že se jejich výdělků právě v období před šetřením z podzimu 2021 jak absolutně, tak relativně (ve srovnání s průměrnými výdělků v jiných povoláních) poměrně výrazně zvýšily (viz Koucký, 2021). A navíc i přesto, že ve stejném šetření titíž učitelé výrazně zlepšili hodnocení své spokojenosti s platem, který dostávají. Je zřejmé, že u učitelů fungují jisté setrvačné sociální stereotypy, které se proměňují jen velmi zvolna.

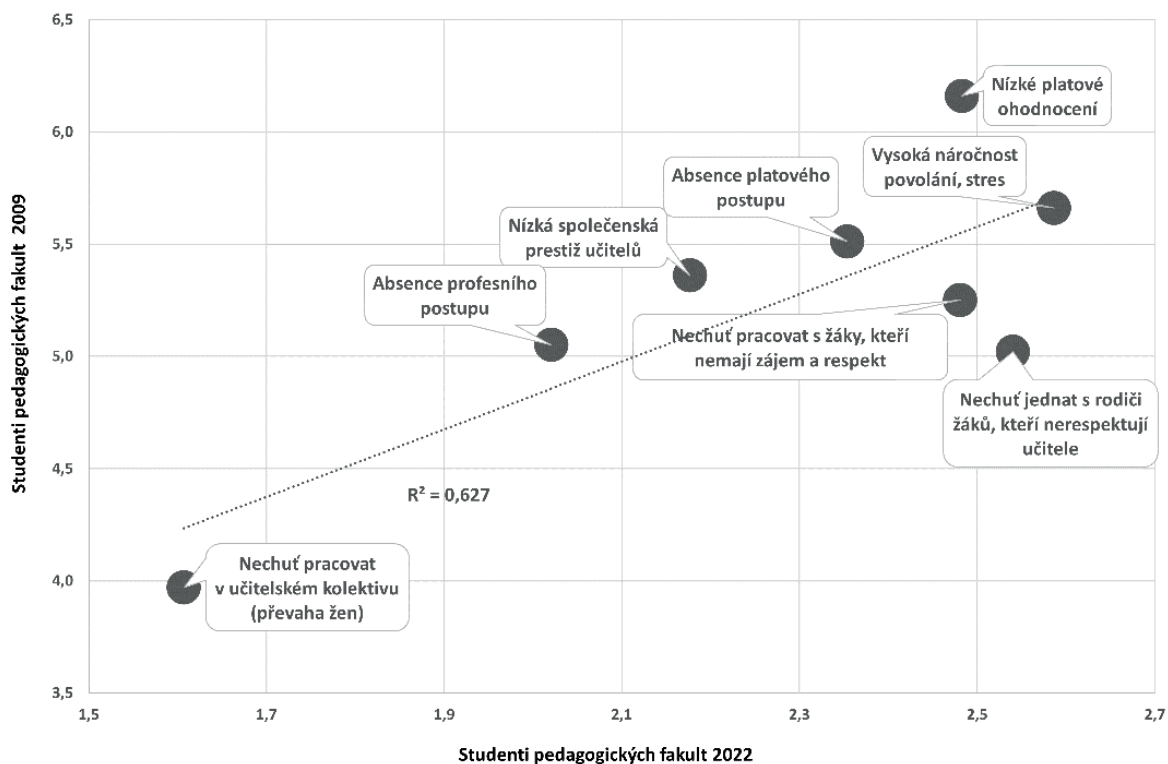
Na druhé straně spektra se nachází nechuť pracovat v učitelském kolektivu (s převahou žen) a absence profesního postupu a rozvoje pracovní kariéry v učitelské profesi. Podle učitelů tyto důvody u mladých lidí tak významnou roli při rozhodování o kariéře učitele nehrají. Ostatních pět důvodů: nízká společenská prestiž učitelů; absence platového postupu (malá možnost ovlivnit plat vyšším pracovním úsilím); nechuť pracovat s žáky, kteří nemají zájem o výuku a nerespektují učitele; nechuť jednat s rodiči žáků, kteří nerespektují učitele; vysoká náročnost povolání učitele a stres jsou v obou šetřeních vnímány v průměru velmi podobně. Neznamena to však, že učitelé mezi těmito důvody nerozlišují. Například ti, kteří spíše akcentují negativní vliv nedostatečného platového postupu a nedostatečného profesního rozvoje, naopak za tak významný důvod nepovažují nechuť pracovat s žáky a nechuť jednat s jejich rodiči, což platí i naopak.

V roce 2021 byly dotazovány ještě další čtyři položky. Z nich se výrazněji prosadilo zejména lepší pracovní uplatnění mimo učitelskou profesi, které bylo učiteli vnímáno jako vůbec nejdůležitější důvod, proč se mladí lidé pro učitelskou profesi příliš často nerozhodují (bohužel v roce 2009 tento důvod zařazen nebyl). Další dva důvody nabízené v dotazníku z roku 2021 považujeme za aktuální vzhledem k probíhajícím diskusím. Jsou jimi zaprvé nedostatečná připravenost pro práci učitele ve škole a zadruhé náročný a obtížný vstup do profese pro začínající učitele. Odpovědi učitelů ovšem ukazují, že ani jeden z nich nepovažují za významnější důvod, proč se mladí lidé pro učitelskou profesi příliš často nerozhodují. Riziku vyhoření (ztráty motivace) a psychického vyčerpání je učiteli přisuzován průměrný význam zhruba na úrovni již dříve popsaného shluku pěti důvodů.

Zatímco názory učitelů za posledních 13 let příliš velkou proměnou neprošly a význam jednotlivých důvodů ohodnotili v obou šetřeních téměř (z více než 80 %) stejně, to samé nelze říct v případě studentů.⁷ Vztah mezi jednotlivými důvody v obou šetřeních studentů lze vysvětlit „pouze“ z méně než 40 % (koeficient determinace mezi důvody v obou šetřeních $R^2 = 0,627$ není ani zdaleka tak vysoký jako u učitelů).

Obrázek 7

*Důvody, proč se mladí lidé pro učitelskou profesi příliš často nerozhodují
Studenti pedagogických fakult a oborů, 2009 a 2021*

Pozn. Zdroj: výsledky analýzy databáze z šetření studentů vysokých škol 2009 a 2022.

⁷ Přestože v obou šetřeních (2009 i 2022) byli dotazováni také studenti jiných než pedagogických fakult a oborů, zaměříme se na odpovědi studentů pedagogických fakult a oborů, neboť k těmto otázkám mají přeci jen blíže. Studenti jiných než pedagogických fakult a oborů přisuzovali jednotlivým důvodům v průměru o něco nižší význam, což je vzhledem k jejich nižší zainteresovanosti vůči těmto otázkám pochopitelné. Avšak pořadí jednotlivých důvodů podle jejich významu pro rozhodování mladých lidí o povolání učitele je u nich velmi podobné jako u studentů pedagogických fakult a oborů.

Největší změna ve srovnání let 2009 a 2022 spočívá v tom, že zatímco v roce 2009 považovali studenti (stejně jako učitelé) za nejdůležitější důvod nízké platové ohodnocení, v roce 2022 byl tento důvod až třetí nejvýznamnější. Lze to interpretovat i tak, že vnímání studentů reaguje na probíhající společenské změny citlivěji a bezprostředněji.

Na první místa se naopak dostala v poslední době častěji diskutovaná témata spojená s náročností povolání a s respektem učitele. Konkrétně se jednalo o následující důvody: vysoká náročnost; stres⁸; nechuť jednat s rodiči žáků, kteří nerespektují učitele; a nechuť pracovat s žáky, kteří nemají zájem o výuku a nerespektují učitele. Stejně jako v případě učitelů je také v případě studentů jasně nejmenší význam v obou letech přisuzován nechuti pracovat v učitelském kolektivu.

Rovněž v šetření studentů z roku 2022 byly v dotazníku uvedeny čtyři další položky. Na rozdíl od učitelů se studenti pedagogických fakult a oborů nedomnívají, že lepší pracovní uplatnění mimo učitelskou profesi je nejvýznamnějším důvodem; skončil až na pátém místě. Na druhou stranu – a to je trochu překvapivé – nejen učitelé, ale ani studenti nepovažují nedostatečnou připravenost pro práci učitele ve škole a náročný a obtížný vstup do profese pro začínající učitele za významné důvody pro to, že se mladí lidé pro profesi učitele příliš často nerozhodují.

3 Odcházejí učitelé ze svého povolání?

3.1 Profesní mobilita vysokoškoláků

V šetření EU LFS a tedy i VŠPS jsou respondenti dotazováni v pěti po sobě jdoucích čtvrtletích. Díky tomu je tak možné při srovnání 1. a 5. čtvrtletí sledovat jejich meziroční pracovní mobilitu.

V rámci analýzy pracovní mobility jsme – inspirováni zahraniční odbornou literaturou⁹ – rozlišili čtyři kategorie respondentů. Pracovníky (v našem

⁸ Není bez zajímavosti, že je to právě tento důvod (vysoká náročnost povolání učitele, stres), u kterého je největší rozdíl ve vnímání studentů pedagogických fakult a oborů a ostatních studentů vysokých škol. Vysvětlení lze hledat ve skutečnosti, že náročnost povolání je intenzivněji vnímána těmi, kteří je pravděpodobně budou vykonávat a víc o něm také vědí než těmi, kdo se připravují na jiná povolání.

⁹ Uvedená klasifikace – *Incomers, Stayers, Movers & Leavers* – byla původně vytvořena v USA pro rozbor uplatnění absolventů vysokých škol. Brzy však začala být využívána pro širší analýzy mobility v různých profesích a nejčastěji právě u učitelů. Postupně ji převzaly a používají různé mezinárodní instituce (například OECD nebo Eurydice) i některé země.

případě tedy například učitele), kteří v daném roce (t) i v následujícím roce (t+1) pracují stále ve stejném povolání, jež odpovídá získanému oboru vzdělání, rozdělujeme zaprvé na ty, kteří pracují nejen ve stejném povolání, ale i ve stejném zaměstnání, například tedy ve stejné škole (tzv. zůstávající, *Stayers*), a zadruhé na ty, kteří sice pracují ve stejném povolání, ale změnili svého zaměstnavatele, například přešli na jinou školu (tzv. fluktuující, *Movers*). Do třetí kategorie patří učitelé, kteří do svého povolání během roku přišli odjinud, například po ukončení školy nebo z mateřské / rodičovské dovolené, ale i z jiného povolání (tzv. přicházející, *Incomers*), a čtvrtá skupina je tvořena těmi, kteří v daném povolání sice pracovali (v roce t), ale během posledního roku (tedy roku t+1) své povolání opustili, a již v něm nepracují, protože například odešli do důchodu nebo pracují v jiném povolání (tzv. odcházející, *Leavers*). Součástí našeho rozboru tedy nejsou jen zaměstnaní vysokoškoláci s ukončeným pedagogickým vzděláním, ale také nezaměstnaní a ekonomicky neaktivní, kteří jsou mimo pracovní trh, tedy například na mateřské / rodičovské dovolené, v domácnosti nebo v důchodu.

Rozdělení meziroční pracovní mobility všech vysokoškoláků podle hlavních skupin absolvovaného oboru vzdělání v ČR v průměru za roky 2019 až 2021¹⁰ ukazuje Obrázek 8.

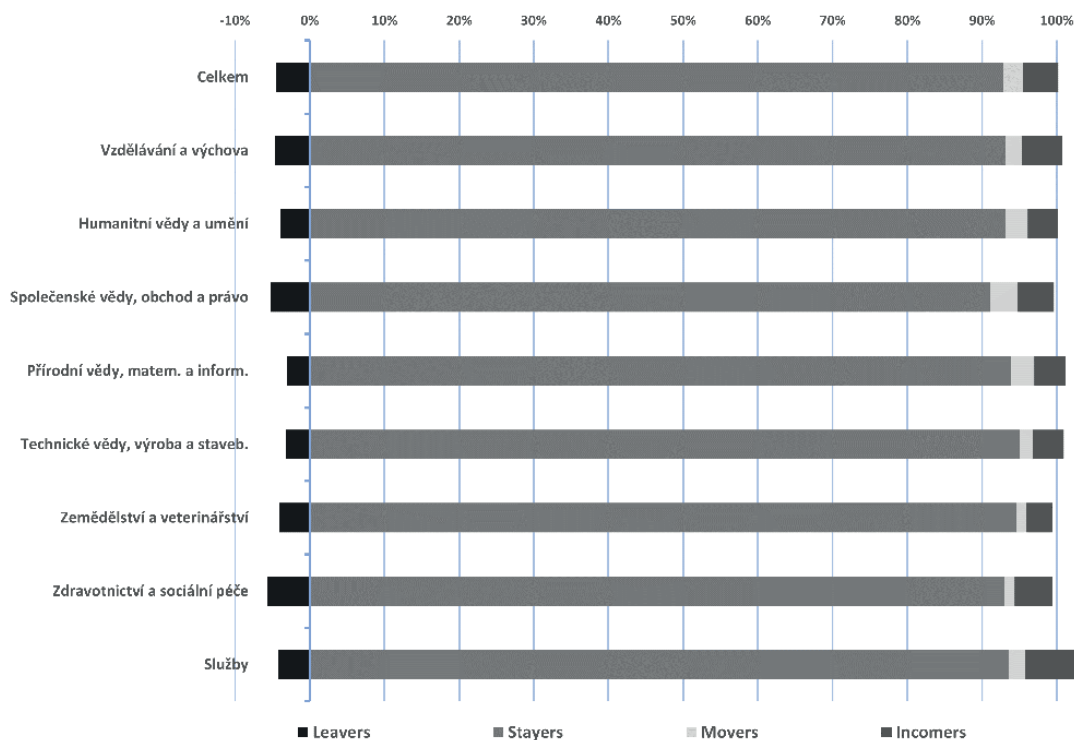
Údaje uvedené v grafu přinášejí řadu zajímavých poznatků. Například podíly zůstávajících v povolání (*Stayers*) jsou u všech oborových skupin dosti vysoké (všechny přesahují 90 %) a vůbec nejvyšší jsou pak mezi absolventy technických věd, výroby a stavebnictví. Nejvíce přibývají (*Incomers*) vysokoškoláci pracující v odpovídajících povoláních v oborové skupině služby; naopak nejvyšší podíl odcházejících (*Leavers*) je mezi absolventy zdravotnictví a sociální péče. Poměrně vysoká mobilita z povolání i do něj u této skupiny oborů může právě v letech 2019–2021 souviset s důsledky koronavirové pandemie. Celkově však rozdíly v mobilitě mezi absolventy různých skupin oborů nejsou nijak zásadní. U žádné skupiny nepozorujeme zásadní fluktuaci odchodů a příchodů z a do odpovídajících povolání. Naprostá většina vysokoškoláků totiž nejen že neodchází z odpovídajícího povolání, ale ani nemění své zaměstnání (svého zaměstnavatele).

¹⁰ V analýze jsme pracovali s průměrnými (souhrnnými) údaji ze šetření za poslední tři roky, protože kvůli statistickým odchylkám bylo zapotřebí zvýšit počty respondentů, především kvůli těm skupinám mobilních vysokoškoláků, které mají ve výběrovém souboru menší zastoupení (což však nejsou absolventi oborů *Vzdělávání a výchova*).

Obrázek 8

Pracovní mobilita vysokoškoláků podle vystudovaného oboru

VŠPS 2020 (průměrné údaje za roky 2019–2021)

Pozn. Zdroj: výsledky analýzy databáze VŠP ČSÚ 2019–2021.

Nás přirozeně nejvíce zajímá oborová skupina Vzdělání a výchova (pedagogické obory). V odpovídajícím povolání zůstává meziročně více než 95 % vysokoškoláků s tímto vzděláním a jen o něco více než 2 % z nich přitom mění své zaměstnání (tedy například školu, na které působí). V průměru za roky 2019 až 2021 jich 5,3 % do povolání přišlo a naopak 4,8 % odešlo. V celkovém saldu je tedy možné říci, že v poslední době přibývá v průměru ročně zhruba 0,5 % vysokoškoláků s vystudovaným pedagogickým oborem, kteří pracují v povolání odpovídajícímu jejich oboru. Koresponduje to i s údaji oficiální statistiky MŠMT, která ukazuje, že počet učitelů i ostatních pedagogických pracovníků v posledních letech roste. A jejich mobilitní vzorce (příchoďy a odchody z povolání, změny zaměstnání) jsou velmi podobné celku všech vysokoškoláků a ve srovnání s absolventy ostatních oborových skupin jsou spíše průměrné.

3.2 *Mobilita absolventů vysokých škol*

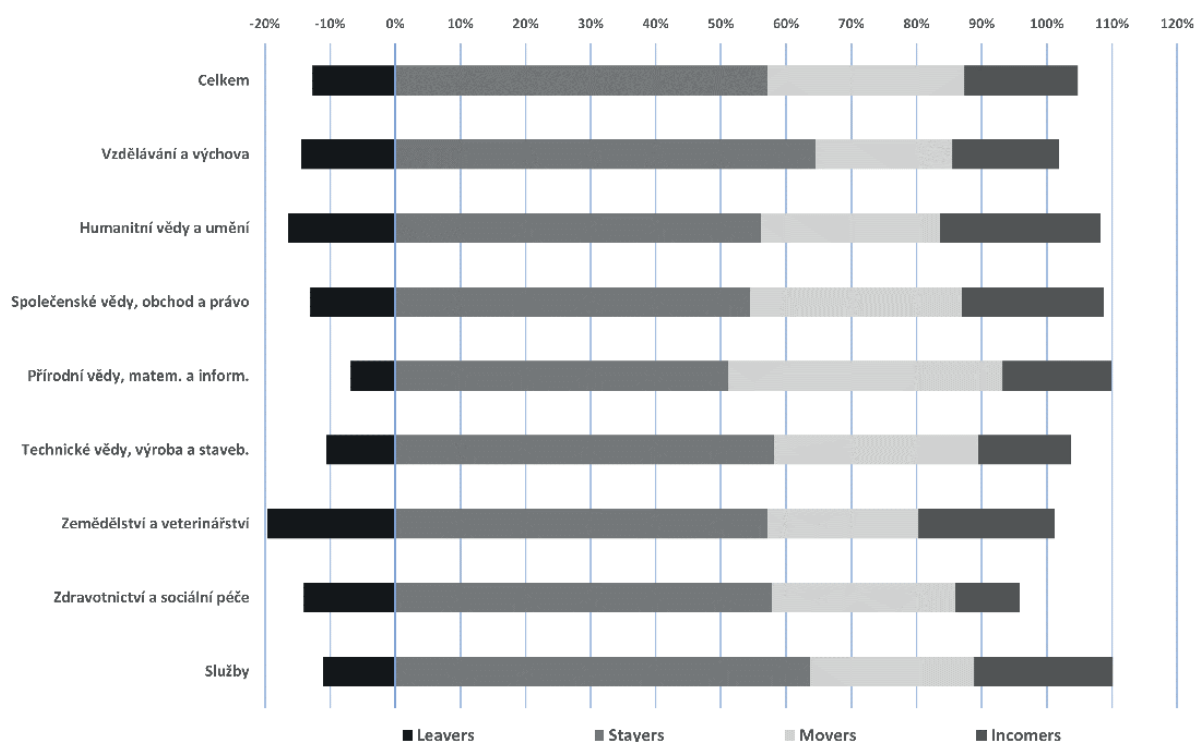
Zatím jsme rozebírali pracovní mobilitu všech ekonomicky aktivních vysokoškoláků a zvláště těch, kteří absolvovali pedagogický obor studia. Pro naše otázky jsou ovšem zajímavé také údaje o čerstvých absolventech vysokých škol a rozboru toho, co se děje na začátku jejich pracovní kariéry. Pro tento účel je vhodnější využít databázi celostátního šetření absolventů vysokých škol Absolvent 2018, neboť je v takto úžeji vybraném vzorku robustnější než databáze VŠPS. Pro analýzu mobility však využijeme jen odpovědi absolventů z let 2013 až 2015, abychom mohli srovnat jejich pracovní situaci nejprve rok po absolvování (tedy v letech 2014 až 2016) a pak s dostatečným časovým odstupem znovu na podzim roku 2018. Posuzovat tak budeme změnu mezi obdobími jeden rok a tři až pět let po absolvování, která se týká 12 245 absolventů vysokých škol a z nich 2 043 absolventů pedagogických oborů.

V tomto případě také nevyužijeme tzv. normativní nebo objektivní postup zkoumání oborového nesouladu mezi vzděláním a povoláním (vypracovaný expertní skupinou Eurostatu), neboť metodologie šetření umožňuje tentokrát využít subjektivní postup. Dotazník totiž zahrnoval otázku „Jaký obor studia považujete za nejvhodnější pro Vaši práci?“. Z odpovědí na tuto otázku je možné rozlišit absolventy, kteří (na základě svého subjektivního hodnocení) pracují v odpovídajícím povolání – tedy v oboru – od těch, kteří pracují v ostatních (neodpovídajících) povoláních. Do celkového rozboru pracovní mobility absolventů jsme pochopitelně zahrnuli rovněž nepracující (ekonomicky neaktivní a nezaměstnané) absolventy a opět jsme vymezili čtyři základní analytické kategorie: *Stayers*, *Movers*, *Incomers* a *Leavers*.

Na první pohled je patrné, že změny zkoumané prostřednictvím údajů z šetření Absolvent 2018 jsou zřetelně výraznější, než tomu bylo u vysokoškoláků v databázi VŠPS. Je to dáno především dvěma důvody. Zaprvé větším časovým odstupem mezi dvěma časovými obdobími (zatímco v šetření Absolvent 2018 jde v průměru o období tří let, u VŠPS se jedná o jednorocní změny mezi dvěma po sobě následujícími roky). A zadruhé v tomto případě zkoumáme počátek pracovních kariér, kdy čerství absolventi teprve hledají svoji stabilnější pozici na trhu práce, a proto také častěji mění své zaměstnání i povolání.

Obrázek 9

*Pracovní mobilita absolventů vysokých škol podle vystudovaného oboru
Změna povolání mezi roky 2014 až 2016 a 2018 (šetření Absolventi vysokých škol v roce 2018)*

Pozn. Zdroj: výsledky analýzy databáze z šetření Absolvent 2018.

V průměru 87 % ze všech absolventů vysokých škol, kteří jeden rok po absolvování pracovali v povolání odpovídajícím vystudovanému oboru vzdělání, pracovalo v oboru i po uplynutí dalších dvou až čtyř let. A to přestože 30 % ze všech absolventů změnilo zaměstnavatele. Vysoký podíl fluktuujících vysokoškoláků (většina z nich ovšem i po změně zaměstnání pracuje nadále ve svém oboru, tedy v odpovídajícím povolání) dokládá vysokou dynamiku počátečního období jejich pracovní kariéry, kdy mladí absolventi přirozeně častěji mění zaměstnání. Avšak zatímco necelých 13 % jich během tohoto období z povolání ve svém oboru odešlo, naopak více než 17 % jich do odpovídajícího povolání v oboru přišlo. Tendence v prvních letech po absolvování je tedy pozitivní, neboť absolventi na počátku své kariéry ve větší míře do povolání, která odpovídají jejich vystudovanému oboru, přicházejí, než že by z takových povolání odcházeli (saldo činí téměř 5 p. b.).

Z absolventů základních osmi oborových skupin to v nejvyšší míře platí o absolventech dvou oborových skupin (u nichž saldo dosahuje 10 %): *Humanitní vědy a umění, Společenské vědy, obchod a právo a Služby*. Avšak u *Humanitních věd a umění* dochází k přesunu absolventů zejména z ekonomicky neaktivních (nepracujících) do odpovídajících povolání, takže podíl těch, kteří pracují v oboru (pokud je počítaný jen z pracujících) se prakticky nemění a zůstává nadále nejnižší. Zato u obou dalších skupin oborů přecházejí absolventi do povolání v oboru především z povolání, která vystudovanému oboru neodpovídají, a proto dochází k nárůstu podílu absolventů, kteří pracují v odpovídajícím povolání.

Opačnou výjimku v tomto ohledu tvoří absolventi skupiny oborů *Zdravotnictví a sociální péče*. Značnou roli však v tomto případě hraje struktura absolventů podle pohlaví. V uvedené oborové skupině tvoří totiž zhruba čtyři pětiny absolventů ženy, které v tomto věku často odcházejí na mateřskou a rodičovskou dovolenou, takže naopak přispívají k většímu podílu odcházejících z odpovídajícího povolání.

Obdobný trend (častý odchod na mateřskou dovolenou) se odehrává i v případě absolventů oborové skupiny *Vzdělávání a výchovy* (dále pedagogických oborů). V celkových číslech je však tento trend poněkud rozostřen velmi specifickou věkovou strukturou tehdejších absolventů. Její příčiny nejsou nijak komplikované a časově jsou přitom podmíněné a poměrně přesně ohraničené. Podle zákona o pedagogických pracovnících z roku 2004 si nekvalifikovaní učitelé měli do deseti let doplnit kvalifikaci. Díky extrémně se zvyšující nabídce vzdělávacích programů a kurzů se do roku 2014 skutečně podařilo počet nekvalifikovaných učitelů výrazně snížit.

Dopady pro počty absolventů jsou zcela zřejmé. Zatímco až do roku 2006 získávalo učitelskou nebo jinou pedagogickou kvalifikaci méně než 6 tisíc absolventů ročně, v roce 2008 jich bylo již více než 10 tisíc a jejich počet dosáhl vrcholu v roce 2011, kdy přesáhl dokonce 14 tisíc. Poptávka ze strany nekvalifikovaných učitelů se tak do značné míry nasýtila, a navíc byla v roce 2014 schválena „změkčující“ novela uvedeného zákona, takže počet absolventů začal klesat a po roce 2016 se opět snížil pod 10 tisíc.

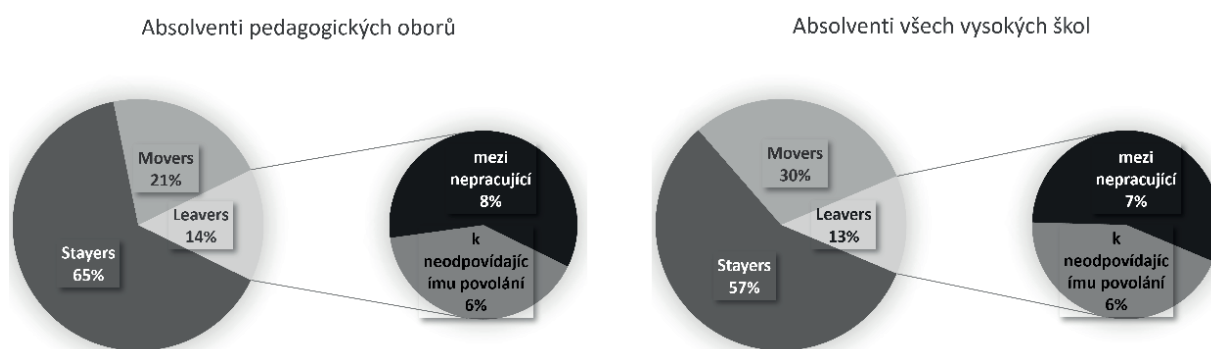
Proto se není možné divit, že podle výzkumu Absolvent 2018 bylo téměř 30 % absolventů pedagogických oborů z let 2013 až 2014 ve věku nad 40 let, kdy k odchodu na mateřskou dovolenou dochází již jen sporadicky. Avšak

o pouhé tři roky později jich mezi absolventy z let 2016 až 2017 bylo jen 22 %. Pokud se však v databázi absolventů vysokých škol z roku 2018 podíváme pouze na absolventy do 30 let věku, jsou to právě absolventi pedagogických oborů, kteří opouštějí odpovídající povolání vůbec nejčastěji (25,5 %). Většinou však neodcházejí do jiných povolání, neboť více než dvě třetiny z nich odchází mezi ekonomicky neaktivní, v drtivé většině na mateřskou dovolenou.

Celkově (bez věkového rozlišení) zůstává téměř 86 % absolventů pedagogických oborů v povolání odpovídajícímu vystudovanému oboru, ale zaměstnání přitom mění necelých 21 % absolventů. Zatímco první hodnota je velmi blízká celkovému průměru za všechny absolventy vysokých škol (87 %), podíl měnících zaměstnavatele je ve srovnání s absolventy ostatních devíti oborových skupin vůbec nejnižší. Z odpovídajícího povolání odešlo 14,5 % a naopak do něj přišlo více než 16 % absolventů. Odcházejících bylo tedy o trochu více a přicházejících naopak o trochu méně než v celkovém průměru absolventů vysokých škol (u nichž to bylo již zmíněných necelých 13 % a více než 17 %). Přesto jich však stále o něco více do práce v oboru přichází, než z ní odchází. Roli v tom opět hraje větší zastoupení žen a s tím spojený vyšší podíl odchodů na mateřskou (rodičovskou) dovolenou a příchodů z ní. Pokud však vezmeme v úvahu pouze absolventy, kteří v obou sledovaných obdobích pracovali (byli ekonomicky aktivní), míra odchodů a příchodů je v případě absolventů pedagogických oborů prakticky stejná jako v průměru u všech ostatních absolventů vysokých škol.

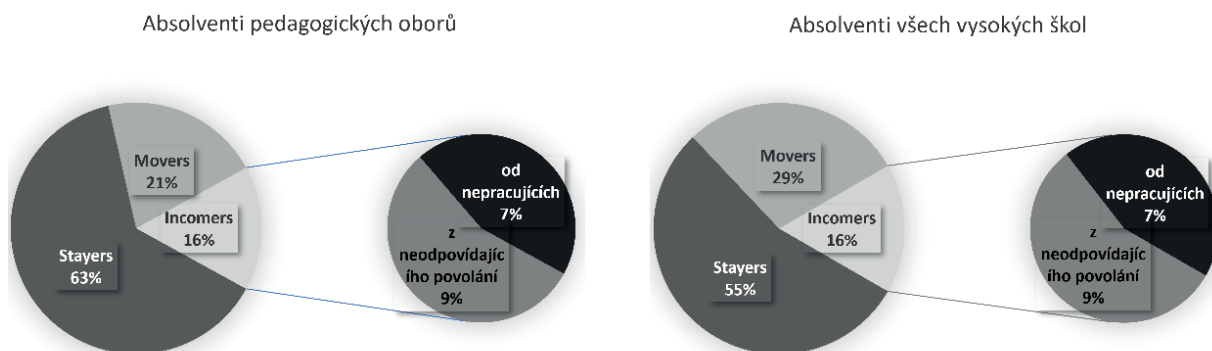
Obrázek 10

Odchody z povolání, absolventi vysokých škol (změna mezi roky 2014 až 2016 a rokem 2018)

Obrázek 11

Příchody do povolání, absolventi vysokých škol (změna mezi roky 2014 až 2016 a rokem 2018)

Pozn. Zdroj: výsledky analýzy databáze z šetření Absolvent 2018.

3.3 Mezinárodní srovnání profesní mobility pedagogů

Odpověď na otázku, zda skutečně čeští učitelé častěji opouštějí své povolání, můžeme najít také prostřednictvím mezinárodního srovnání s jinými vyspělými zeměmi. Můžeme pro to využít dva mezinárodní zdroje dat. První mezinárodní data pocházejí z výběrového mezinárodního šetření EU – SILC (*European Union Statistics on Income and Living Conditions*), jehož realizaci řídí rovněž Eurostat a v České republice zajišťuje Český statistický úřad. Šetření probíhá každoročně¹¹ od roku 2004 ve všech členských zemích Evropské unie a v některých partnerských státech. Jeho cílem je shromážďovat a analyzovat srovnatelná průřezová a longitudinální vícerozměrná data o práci, příjmech, sociálním postavení a životních podmínkách jednotlivých osob a jejich domácností žijících v evropských zemích.

Podstatné pro analýzu profesní mobility přitom je, že respondenti jsou osloveni až čtyři roky po sobě a šetření obsahuje také otázku na vykonávané povolání. Povolání jsou klasifikována na druhé úrovni mezinárodní klasifikace povolání ISCO 08. Ta zahrnuje i kategorii ISCO 23 Specialisté v oblasti výchovy a vzdělávání (dále jen pedagogická povolání), kterou tvoří především učitelé a velká většina ostatních pedagogických povolání. Díky tomu je možné na mezinárodní úrovni sledovat a analyzovat meziroční míru mobility

¹¹ V České republice je každoročně dotazováno zhruba 5 tisíc respondentů.

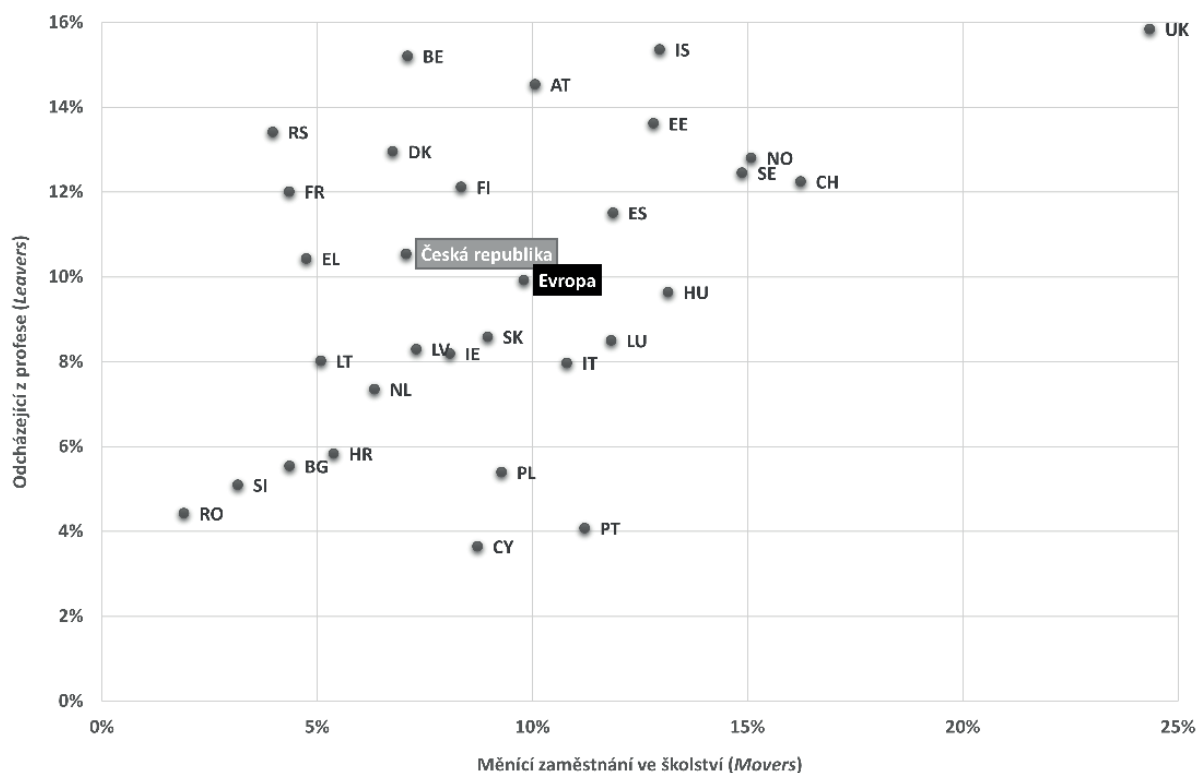
z a do pedagogických povolání. Vzhledem k menší velikosti souboru to však lze buď v časové řadě od roku 2004 až do roku 2019, ovšem pouze za všechny evropské země dohromady, nebo naopak za jednotlivé země, avšak v celém patnáctiletém datovém souboru.

Výsledky našich analýz databáze EU SILC představujeme v Obrázku 12, který ukazuje profesní mobilitu pedagogických pracovníků jednotlivých evropských zemí v průřezu celého datového souboru (2005–2019). Jde přitom jak o jejich fluktuaci v rámci povolání, tak o jejich celkové odchody z povolání. Graf tedy ukazuje na jedné straně (osa X) podíl pedagogických pracovníků, kteří sice z roku na rok změnili zaměstnání, avšak stále pracují v některém z pedagogických povolání (*Movers*). Na straně druhé pak ukazuje (osa Y) podíl pedagogických pracovníků, kteří ze skupiny pedagogických povolání odešli (*Leavers*).

Obrázek 12

Pedagogičtí pracovníci měnící zaměstnání (Movers) a odcházející z povolání (Leavers)

ČR a země Evropy, průměr za roky 2005 až 2019

Pozn. Zdroj: výsledky analýzy databáze z šetření EU – SILC 2005–2019.

Na první pohled je patrné, že mobilita pedagogických pracovníků v České republice se nijak nevymyká z evropského průměru. Podíl pedagogických pracovníků, kteří u nás meziročně mění své zaměstnání, ale zůstávají v pedagogickém povolání (*Movers*), se dlouhodobě nachází pod celkovým evropským průměrem. Podle těchto údajů tak u nás každoročně fluktuuje zhruba 7 % pedagogických pracovníků. Podíl těch, kteří každý rok pedagogické povolání opouštějí (*Leavers*), činí v České republice v průměru 10,5 %. Oproti ostatním evropským zemím je tedy jen lehce (statisticky nevýznamně) nadprůměrný.

Od ostatních evropských zemí se výrazněji odchyluje jen Spojené království, kde každý rok mění zaměstnavatele téměř čtvrtina pedagogických pracovníků (*Movers*) a také jich nejvíce ze všech sledovaných evropských zemí toto povolání opouští (*Leavers*). Kromě Spojeného království můžeme pozorovat o něco vyšší míru mobility v zemích ze severní části Evropy. Naopak nižší míru mobility vykazují spíše země z jižní části Evropy. Za zmínku stojí nízká míra mobility i fluktuace v Rumunsku a ve Slovinsku, které nedosahují ani 5 %.

4 Závěrem

Ve studii jsme prokázali, že asi tři čtvrtiny absolventů pedagogických oborů v České republice pracují v odpovídajících povoláních, tedy v oboru. Je to zcela srovnatelný nebo dokonce ještě vyšší podíl než ve většině evropských zemí nebo u absolventů jiných skupin vysokoškolských oborů u nás i v zahraničí. Významnější příčinou údajného nedostatku učitelů v českých školách tedy není to, že by absolventi učitelských a pedagogických oborů významněji nenastupovali do odpovídajících povolání a nepracovali v oboru.

Na jedné straně jsme tedy doložili, že významným důvodem odlivu absolventů z učitelských a dalších pedagogických povolání není jejich přechod do jiných (nepedagogických) povolání. Avšak na druhé straně jsme ukázali i na méně známý fakt, že podstatně významnější příčinou jsou u nás mimořádně příznivě nastavené možnosti a finanční pobídky pro čerpání dlouhé rodičovské dovolené (zvláště vysokoškolaček), které v Evropě nejsou vůbec obvyklé. Důsledkem je až trojnásobně vyšší podíl absolventek pedagogických oborů na rodičovské dovolené u nás oproti průměru evropských zemí.

Analýzy však současně prokázaly, že také v České republice existují některé interní (školsko-politické) příčiny, které zbytečně snižují podíl absolventů

pedagogických oborů, kteří nastupují do učitelských a pedagogických povolání. Jako jeden z významných příkladů je třeba uvést, že mezi absolventy pedagogických oborů je nezdůvodněně nízký podíl absolventů učitelských oborů, a naopak vysoký podíl absolventů ostatních pedagogických oborů.

Významné jsou ovšem rovněž závěry rozboru, jaké důvody učitelé a studenti učitelství považují za důležité pro to, že se mladí lidé pro učitelskou profesi příliš často nerozhodují. Učitelé se domnívají, že jsou to možnosti lepšího pracovního uplatnění mimo učitelskou profesi a nadále i nízké platy (přestože na podzim roku 2021 se platy učitelů dostaly na relativně slušnou úroveň). Studenti učitelství to však vidí přeci jen odlišně. Za nejdůležitější důvody již nepovažují platy, ale náročnost a stres spojený s povoláním učitele a nedostatečný respekt, který učitelé mají u žáků a jejich rodičů. Ani učitelé, ani studenti učitelství se ovšem nedomnívají, že mezi silné důvody, proč se mladí lidé pro profesi učitele příliš často nerozhodují, patří nedostatečná připravenost pro práci učitele ve škole nebo náročný a obtížný vstup do profese pro začínající učitele.

Dalším důležitým a doloženým závěrem naší studie je, že ani míra fluktuační a odchodů z pedagogických povolání, či celková míra mobility absolventů pedagogických oborů u nás nijak výrazně nevybočuje. Dokonce je spíše nižší než u pedagogických pracovníků v jiných zemích či u absolventů ostatních oborů vysokoškolského studia, respektive u všech vysokoškoláků. A to ať už je to na začátku pracovní kariéry, nebo v jejích pozdějších etapách. Ani odchody učitelů z povolání tedy nejsou významnějším důvodem (ne)dostatku učitelů v českých školách.

Literatura

- EUROSTAT (nedatováno). *Skills mismatch experimental indicators*. Methodological note. Eurostat. https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7894008/9596077/Methodological_note.pdf
- Koucký, J. (2020). *Důvody nedostatku učitelů*. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. <https://pages.pedf.cuni.cz/nedostatekucitelu/duvody-nedostatku-ucitelu/>
- Koucký, J. (2021). *Platy učitelů zdolávají rekordy*. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. <https://pages.pedf.cuni.cz/nedostatekucitelu/platy-ucitelu-zdolavaji-rekordy/>
- Desjardins, R., & Rubenson, K. (2011). An analysis of skill mismatch using direct measures of skills. *OECD Education Working Papers*, 63. OECD Publishing.
- Wolbers, M. H. (2003). Job mismatches and their labour-market effects among school-leavers in Europe. *European sociological review*, 19(3), 249–266.

- Zelenka, M., Sedláček, J., Šmídová, M., Lounek, V., Ryška, R., & Koucký, J. (2019). *Souhrnná zpráva o šetření Absolvent 2018*. CSVŠ MŠMT. https://www.csvs.cz/wp-content/uploads/2019/11/Absolvent_2018_souhrnna_zprava_final_13.pdf
- Zelenka, M. (2021a). Absolventi pedagogických studijních programů a oborů. Jaký podíl jich vykonává pedagogická povolání a co to ovlivňuje? In Zlatoš M., Kubíčková A., Rudorfer F. L., Kopalová P., Kuznetsova V., & Frombergerová A. (Eds.), *Nouze ve vzdělávání: konferenční sborník příspěvků z multidisciplinární mezinárodní konference*. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta
- Zelenka, M. (2021b). *Učí nebo neučí? Přechod absolventů pedagogických programů, oborů a fakult do pedagogických povolání*. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. <https://pages.pedf.cuni.cz/nedostatekucitelu/files/2021/06/Studie-Uci-nebo-neuci-2021.pdf>

Autoři

Ing. Jan Koucký, Ph.D., Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Středisko vzdělávací politiky, Magdalény Rettigové 4, 116 39 Praha 1, e-mail: jan.koucky@pedf.cuni.cz

Mgr. Martin Zelenka, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Středisko vzdělávací politiky, Magdalény Rettigové 4, 116 39 Praha 1, e-mail: martin.zelenka@pedf.cuni.cz

What do education graduates do? Professional mobility of teachers and other educational workers.

Abstract: In this article we focus on the analysis of some more commonly mentioned reasons for the shortage of teachers in the Czech education system. In particular, we look at the extent to which graduates of teaching and education studies enter occupation matching their field of study and the extent to which teachers and educational workers remain in the field throughout their careers. To analyse this issue, we use data from various international (EU LFS, EU SILC, OECD TALIS) and national databases (teachers' survey 2009 and 2021, higher education students' survey 2009 and 2022, Absolvent 2018 and VŠPS ČSÚ).

The results of our analyses show that only a quarter of economically active graduates of teacher training of HEIs work outside their field, which is not only lower than on average do graduates of other fields, but also lower than their counterparts in most European countries. In the Czech Republic, the departure of young education graduates from matching occupations is rather due to a maternity and parental leave than because of the departure to other occupations. The main reasons why young people do not enter the teaching profession are considered by the teachers themselves to be the possibility of finding a better job in other occupations and persistently the

low salaries. In contrast, current students of teacher education rather tend to see the high demands, stress and low esteem of the teaching profession. We also show that, even in terms of mobility throughout their working lives, HE graduates with an education degree are no more likely to leave their field to work in a nonmatching occupation than their colleagues abroad or graduates from other fields.

Keywords: education graduates, teachers, working in the field, maternity and parental leave, professional mobility, international comparison